

ПОЛЬСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ

Мегедь Марина Євгенівна, здобувачка II другого (магістерського) рівня вищої освіти (групи УМЛм-1-23-2.0д.) спеціальності 035 «Філологія» Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Стишов О. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Статтю присвячено фразеології польської мови. порушено актуальну для полоністики проблему – аналіз використання іменників на позначення назв тварин у польських ідіомах. виявлено, що значна кількість польських фразеологізмів схожі на українські, але саме через це вони й вводять нас в оману, оскільки мають зовсім інше значення. У розвідці проведено глибокий аналіз семантики фразеологізмів, досліджено явища синонімії та антонімії, визначено абсолютні синоніми, виокремлено національні особливості. Установлено, що товариські стосунки між нашими народами суттєво впливають на лексику та фразеологію, збагачуючи і доповнюючи одна одну.

Ключові слова: полоністика, фразеологічні одиниці, ідіоми, синонімія, антонімія, національні особливості.

Фразеологізми є важливою складовою мовного фонду та відображають унікальність культурного досвіду кожного народу. Проблема вивчення польських фразеологізмів у контексті сучасної філологічної науки полягає у потребі розкриття культурного багатства та мовного різноманіття, а також у сприянні взаєморозумінню та поглибленню культурних зв'язків між народами. Таке дослідження може сприяти не лише збагаченню філологічних знань, а й покращенню міжкультурної комунікації та співпраці.

Формування цілей статті (постановка завдання): прослідкувати особливості використання іменників на позначення назв тварин у польських ідіомах; виявити і дізнатися, які фразеологізми описують культуру, звичаї та традиції поляків.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці лінгвістів В.Л. Архангельського, О.О. Потебні, В. Д. Ужченка. У порівняльному аспекті досліджувались компаративні фразеологічні одиниці болгарської, сербської та словенської мов (Н. М. Кабанової), української і сербськохорватської мов (І.В. Кузнецової). У нашому дослідженні використовуємо класифікацію К.К. Ніколаєвої, яка виокремлює такі тематичні групи лексики, що використовуються для порівняння у фразеологічних одиницях польської мови: 1) людина; 2) речі; 3) тваринний світ; 4) рослинний світ; 5) стихійні явища. Проаналізовано більше ста п'ятдесяти усталених сполук із назвами тварин.

З'ясувати семантику зафіксованих польських ідіом на позначення назв тварин. Визначити явища синонімії та антонімії фразеологізмів, сприяти

прогресові в дослідженні фразеології польської мови. Матеріали дослідження можуть бути використані в ході аналізу усного і писемного мовлення, мовної культури загалом.

Ми підготували добірку поширених польських фразеологізмів з назвами тварин. Ці ідіоми точно прийдуться вам у розмові з поляками. Знати фразеологізми важливо не тільки для того, аби вживати їх самим, а й щоб зрозуміти, що мають на увазі, коли звертаються інші. Не варто лякатися стійкої сполуки пол. *rogata dusza* – укр. «*рогата душа*», бо це означає «горда і вперта людина» (український відповідник «*серце з перцем*»). А от чекати чогось хорошого, коли почуєте пол. *mieć węża w kieszeni* – укр. «*мати вужа в кишені*» не варто: матимете справу з людиною, що труситься над кожною копійкою. Тим паче не підходьте близько, якщо хтось пол. *mieć muchy w nosie* – укр. «*має муху в носі*» (український відповідник «*мухи в носі грають*»), бо він чи вона дуже не в настрої, зляться без причини.

Цікавим і пізнавальним буде наше дослідження для любителів слова різного віку. Зібраний матеріал можуть використати звичайні як споживачі слова, так і педагоги, учні та студенти.

Класифікація за вживаністю

Серед записаних фразеологізмів із групи *тваринний світ* найчастіше використовують назви *тварин* (58%), *птахів* (37%), *наземні молюски* і *плазуни* (2%), *комахи* (2%), *риби* (1%).

Виокремимо ідіоми зі *свійськими тваринами* (39%):

1) *собака* (*pies na baby, psia pogoda, psia życie, psu na kapelusz, całuj psa w nos, nie dla psa kielbasa, jak pies z kotem, pies z kulawa noga nie interesuje się, nudzi się jak mops, ni pies ni wydra, jak psy dziada w ciasnej ulicy, pies z toba tańcował, pies ci morde lizal, schodzi na psy*);

2) *кіт* (*kocie łby, odwracać kota ogonem, drzeć koty, kot w worku, pierwsze koty za płoty, drzeć z kimś koty, kocia myszka, kot we łbie*);

3) *кінь* (*pańskie oko konia tuczy, baba z wozu koniom lżej, zjeść konia z kopytami, darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby*);

4) *свиня* (*podłożyć świnię, brudny jak świnia*);

5) *віл* (*gapić się jak wół, zapomniął wół jak cielęciem był, patrzy jak wół na malowane wrota*);

6) *козел і коза* (*koziół ofiarny, przyszła koza do wozu; gdyby kozka nie skakala, to nóżki nie złamała*);

7) *корова* (*rogata dusza, krowa która dużo ryczy mało daje*);

8) *вівця, осел* (*uparty jak osioł; i wilk syty, i owca cala*).

Нами виділено фразеологізми з родовими поняттями: укр. *бик, корова, теля*: пол. *bogatemu to i byk się ocieli, pokorne cielę dwie matki ssie, krowa która dużo ryczy mało daje*.

Люди не так часто контактують з мешканцями лісів. Іменників на позначення *диких тварин* у польських ідіомах значно менше (19%):

1) *вовк* (*o wilku mowa, nie wywołać wilka z lasu; i wilk syty i owca cala, mieć wilczy apetyt, człowiek człowiekowi wilkiem, nosił wilk razy kilka – ponieśli i wilka*);

2) *лис (farbowany lis, zczwany lis);*

3) *мавна, крокодил, лев, заєць, слон, бобер (dostać malpiego rozumu, krokodylę tży, lwia zmarszczka, w żółtym tempie, silny jak tur; robota nie zajęc, nie ucieknje, poruszać się jak słoń w składzie porcelany, płakać jak bóbr).*

Поляки здавна спостерігали і за птахами. Серед зібраних фразеологізмів виокремимо тематичну групу *домашніх птахів* (19%):

1) *курка і півень (kurze łapki, trafiło się ślepej kurze ziarno, zmokła kura, jajko mądrzejsze od kury, słabe w gosposi nadzieje, gdyby szpi jak kogut pieje, bazgrać jak kura pazurem, daj kurze grzędę, a ona wyżej siędę);*

2) *качка (kaczka dziennikarska, splywać się jak woda po kaczcze);*

3) *горобець (starego wróbla na plewy nie złapiesz, lepszy wróbel w garsci niz gołab na dachu);*

4) *шпак, ластівка, папуга, ворона (szpakami karmiony, jedna jaskółka wiosny nie czyni, starego wróbla na plewy nie złapiesz, powtarzać jak papuga; kiedy wejdziesz między wrony, musisz krakać jak i one).*

Серед зібраних фразеологізмів виокремимо тематичну групу *диких птахів* (16%):

1) *сова (mądrzy jak sowa, sowa huczy choć jej nikt nie uczy);*

2) *крук (biały kruk, kruk krukowi oka nie wykole),*

3) *орел, сокіл, сорока, журавель, навич, ворона (tylko dla orłów, sokoli wzrok, trzymać dwie sroki za jeden ogon, zapuszczać żurawia, dumny jak paw, kiedy wejdziesz między wrony, musisz krakać jak i one).*

4) малочисельну групу серед зібраних стійких сполук мають **комахи** (2%): бджола, муха, мушка, мурашка: *(pracowity jak pszczoła, szara myszka, mucha nie siada, miec muche w nosie, pracowity jak mrówka).*

Наземні молюски і плазуни в польських ідіомах представлені мало (2%): вуж, слимак, черепаха: *(mieć węża w kieszeni, ślimaczyć się, w żółtym tempie).*

Найменше серед зібраних фразеологізмів іменників на позначення назв **риб** (1%): *zdrów jak ryba, ryba psuje się od głowy, gruba ryba, dzieci i ryby głosu nie mają, na bezrybiu i rak ryba, stanąć okoniem.*

Собаки – популярні герої польських фразеологізмів. Серед них трапляються досить дивні вислови. Наприклад, пол. *ni pies ni wydra*, дослівно – «ні собака, ні видра» (аналог українського «ні риба, ні м'ясо»). Важко сказати, чому зійшлися пес і видра. Напевно, їх несумісність підкреслює повний абсурд того, про що мова.

Значна частина поляків тримають домашніх тварин, в основному, звичайно, собак. Дивно, що в польських ідіомах їх не дуже люблять. Якщо ми когось ненавидимо, то можна сказати, що любимо його пол. *jak psy dziada w ciasnej ulicy* – укр. «як собаки діда на вузькій вулиці». А якщо хочете підкреслити чийось нікчемність і відправити кудись далеко – скажіть: пол. *Pies ci morde lizal!* – укр. «пес твою морду лизав» або пол. *Pies z toba tańcował!* – укр. «пес з тобою танцював».

Якщо треба сказати, що все сходить нанівець, то використовують фразеологізм пол. *schodzi na psy*, тобто укр. «зійшло на собак». Полоніст Мацей Малиновський стверджує, що вислів сягає корінням у ті часи, коли люди жили

бідно і ставилися до собак без особливої поваги: тримали їх на ланцюгу і рідко годували, щоб тварини в будь-який момент могли агресивно накинутися на непроханого гостя. Хворих тварин лишали помирати напризволяще. Ось вислів і означає «опинитися в ситуації, як хвора собака».

Якщо людина виявляє низькі моральні якості, то про неї можна сказати пол. *nie dla psa kielbasa* – укр. «не для пса ковбаса», тобто «забагато для тебе честі». Про бабія говорять пол. *pies na baby* – укр. «пес на баб!» («бабій»). Для людей, що нудьгують, сидять у самоізоляції підійде усталена сполука пол. *nudzi sie jak mops* – укр. «сумувати, як мопс». Чому саме мопс, а не французький бульдог чи німецька вівчарка? Кінологи стверджують, що мопсів завезли в Європу з Китаю у XVI столітті. Ця порода стала улюбленою серед аристократів. А оскільки ці собаки не годяться ні для полювання, ні для чогось іншого, то їм лишалося лише лежати на дорогих диванах багатих господарів. Чи справді вони сумували? Достеменно не відомо, але можемо передбачити, що цей фразеологізм вигадали заздрісники мопсів: не кожен може дозволити собі цілісінький день нічого не робити, нудьгуючи в розкішних апартаментах. Деякі змушені були працювати і взагалі займатися хоч чимось, ніж навіть пол. *pies z kulawą nogą nie interesuje się* – укр. «кульгава собака не зацікавиться».

Досить часто в польських ідіомах згадують і вовків. Можна вигукнути пол. *o wilku mowa* («про вовка мова», тобто український відповідник «про вовка промовка, а він і тут!») цілком підходить до ситуації). А вже потім, щоб ненароком пол. *nie wywolic wilka z lasu* – укр. «не виманити вовка з лазу», тобто не накликати біду, не бути лихим і не накаркати погане.

Не більше люблять і кішок у польських фразеологізмах. Усім відомі вирази пол. *kot w worku* – укр. «кіт у мішку» або пол. *jak pies z kotem* – укр. «як кішка з собакою» не позначають щось хороше; недалеко від них пол. *drzec koty* – укр. «драти кішок» – конфліктувати або сваритися з кимось. Коли коту боляче, він починає шипіти і кричати, голосно м'явкаючи. Так само ведуть себе і люди, яких настільки захопила сварка, що вони себе не контролюють. Зрозуміло одне: ці тварини примхливі і не готові жити за чиєюсь вимогою. Вони завжди приймають зручну позу, твердо стоять на чотирьох лапах. Перевертати укр. «кота хвостом вперед» – пол. *odwracać kota ogonem* – непросто: напевне так говорять, коли хтось перекручує слова і намагається показати ситуацію по-іншому. Метафора «кошачого хвоста» часто використовується в політичному контексті: в пресі часто-густо можна прочитати про мінливість поглядів політиків.

У давнину ідіому пол. *kocie lby* – укр. «кошачі лоби» використовували, коли йшлося про нерозумну людину. Нині цей вираз не має ніякого відношення до тупості: так називають... кам'яну дорогу. Не переживайте: в Польщі не вистеляють дороги головами цих тварин. Просто хтось колись знайшов схоже за формою: округле каміння нагадувало котячі голови.

Класифікація за семантикою

Найбільше зафіксовано ідіом на позначення *рис характеру*:

– пол. *Szpakami karmiony* – укр. «годований шпаками»
(цілеспрямованість);

– *Nie pies ni wydra* «ні пес ні видра» (сірість);

– *Tylko dla orłów* «тільки для орлів» (для найкращих);

– *Każda pliszka swój ogonek chwali* «кожна пташка свій хвіст хвалить»
(хвалькуватість);

– *Poruszać się jak słon w składzie porcelany* «поводитися як слон в порцеляновій лавці» (незграбність);

– *Trafiło się ślepej kurze ziarno* «трапилося сліпій курці зерно» (везіння);

– *Gapić się jak wół...Uparty jak osioł...* «впертий як віл або впертий як осел» (впертість);

– *Podłożyć świnię* «підкласти свиню» (підлість);

– *W żółwym tempie/ślimaczuć się* «в такому темпі як слимак»
(повільність);

– *Brudny jak świnia* «бридкий як свиня» (неохайність);

– *Człowiek człowiekowi wilkiem* «чоловік чоловіку вовк» (жорстокість і підступність);

– *Kot we łbie/ptasi mózdek* «пташиний мозок» (тупість);

– *Pies na baby* «пес на баб» (бабій);

– *Szara myszka* «маленька мушка» (ніякий);

– *Pies ci mordę lizał* «пес твою морду лизав» (нікчемність);

– *Gruba ryba* «груба риба» (впливовість);

– *Pokorne ciele dwie matki ssie* «покірне телятко дві мамки ссе»
(покірність);

– *Farbowany lis* «фарбований лис» (лицемірство);

– *Pracowity jak pszczoła* «працьовитий як бджола» (працьовитість);

Про фізичне здоров'я говорять такі фразеологізми:

– *Sokoli wzrok* «соколиний зір» (гарний зір);

– *Silny jak tur* «сильний як тур» (про сильну людину);

– *Zdrow jak ryba* «здоровий як риба» (про здорову людину);

Серед зібраних фразеологізмів чимало таких, що характеризують ту чи іншу життєву ситуацію:

– *Baba z wozu – koniem lżej* «баба з воза – коням легше» (позбутися того, що заважає);

– *Starego wróbla na plewynie złapiesz* «старого горобця на полову не зловиш» (не можна обдурювати);

– *Jedna jaskółka wiosny nie czyni* «одна ластівка весни не робить»
(не варто робити висновки з чогось одного);

– *Ryba psuje się od głowy* «риба псується з голови» (корупція починається зверху);

– *Rańskie oko konie tuczy* «панське око коня робить товще» (краще самому доглядати господарство);

– *Grzebać się jak mucha wrosok* «почуватися, як миша в мішку» (погана життєва ситуація);

– *Dzieci i ryby głosu nie mają* «діти і риби голосу не мають» (діти не вмішуються в розмову дорослих);

– *Na bez ryby i rak ryba* «на безриб'ї і рак риба» (задовольнятися тим, що є);

– *Bogatemu to i byk się ocieli* «багатому і бик отелеться» (багатому завжди везе);

– *Nosił wilk razy kilka – ponieśli i wilka* «носив вовк разів кілька – понесуть і вовка» (заплатити подвійну ціну за щось);

– *Drzeć z kimś koty* «бити з кимось kota» (перебувати у конфлікті);

– *Nie dla psa kielbasa* «не для пса ковбаса» (не для тебе);

– *Pies z tobą tancował* «пес з тобою танцював» (хтось падає в прірву);

– *Kocia muzyka* «котяча музика» (погана музика, неможливо витримати);

– *Całuj psa w nos* «цілуй пса в ніс» (нічого не вийде);

– *Mucha nie siada* «муха не сіла» (висловити свій захват);

– *Psu na kapelusz* «псу на капелюх» (робити щось безглузде).

Фразеологізми, що за формою є **прикметами**:

– *Jeśli nie odlecą ptaszki do Michała, do Wigilii zima nie nastąpi trwała...* (якщо птахи не відлетіли до Михайла, то зима буде тривала);

– *Kot w worku* (щось таємне);

– *biały kruk* (щось рідкісне);

– *pokorne ciele dwie matki ssie* (покора і смирення оплачуються);

– *zapomniał wół, jak cieleciem był* (нагадати, яким був раніше);

– *darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby* (подарунки не вибирають).

Ці ідіоми характеризують **зовнішність** людини:

– *Kurze łapki* (зморшки під очима);

– *Łwia zmarszczka* (зморшки на лобі).

Виконане дослідження дає підстави зробити такі практичні висновки та узагальнення. Фразеологізми, що існують у мовному середовищі як звичайне явище для носіїв, виражають думки і сподівання людей, їх історію, побут, культуру, єднають покоління. Вислови в польській мові, як і в інших мовах світу, поєднуються один з одним, утворюючи фразеологічні сполучення. Сучасне життя підтверджує думку, що для швидкої адаптації у новому мовному середовищі необхідно знати не лише загальноновживану лексику, а й розуміти й оперувати сталими виразами – фразеологізмами. Серед записаних усталених зворотів із групи *тваринний світ* найчастіше використовують назви тварин (58%), птахів (37%), наземні молюски й плазунів (2%), комах (2%), риб (1%). Найчастіше серед ідіом використано іменники на позначення назв свійських тварин (39%). Рідше диких тварин 19%, стільки ж назв домашніх птахів.

За семантичним складом найбільше зафіксовано ідіом на позначення рис характеру, відображення життєвої ситуації. Значно менше стійких сполук, що описують зовнішність людини.

Досліджуючи польські ідіоми на позначення назв тварин, ми зафіксували абсолютні відповідники, що мають ідентичні варіанти в українській мові (42%).

Поряд з цим є фразеологізми з яскраво вираженим національним колоритом (38%). Частково схожими є 20% ідіом.

За будовою з-поміж записаних фразеологізмів найбільше фразеологізмів-речень (29%), словосполученнями є 24%, у формі порівнянь 23%, односкладними реченнями 17%, віршованими прислів'ями чи приказками 7%.

Отже, фразеологізми використовують з різною метою: для надання образності, емоційності; створення відтінку жарту, насмішки; вираження позитивних емоцій або фамільярності; відтворення найтонших аспектів значення, характеристики предмета чи ситуації. Головне, щоб використовувати їх правильно й доречно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 135 с.
2. Пилипенко О. Поняття про стійкі сполуки і вирази, фразеологізми. Прислів'я, приказки, афоризми. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 3. С. 46–48.
3. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін., редкол.: Л.С. Паламарчук (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 1. 1993. 528 с.
4. Mosiołek-Kłosińska K. Poprawność frazeologiczna. Formy i normy, czyli poprawna polszczyzna w praktyce. Warszawa, 2001. S. 90–95.
5. Wodiczko M. Oj, ta frazeologia! Polszczyzna płata nam figle: Poradnik językowy dla każdego. Warszawa, 1993. S. 223–239.

REFERENCE

1. Alefirenko M.F. Teoretychni pytannia frazeolohii. Kharkiv: Vyshcha shkola, 1987. 135 s.
2. Pylypenko O. Poniattia pro stiiki spoluky i vyrazy, frazeolohizmy. Pryslivia, prykazky, aforyzmy. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. 2011. № 3. S. 46–48.
3. Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy / uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in., redkol.: L.S. Palamarchuk (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1993. Kn. 1. 1993. 528 s.
4. Mosiołek-Kłosińska K. Poprawność frazeologiczna. Formy i normy, czyli poprawna polszczyzna w praktyce. Warszawa, 2001. S. 90–95.
5. Wodiczko M. Oj, ta frazeologia! Polszczyzna płata nam figle: Poradnik językowy dla każdego. Warszawa, 1993. S. 223–239.